

Posudek habilitační práce PhDr. PaedDr. Miloslava Vondráčka, PhD. „Gramatické kategorie substantiva“ (2020, s. 226)

1. Charakteristika práce:

Práce M. Vondráčka se zabývá jevy, které jsou v lingvistice běžně používány, a mohlo by se zdát, že vesměs jsou i dobře definovány. Avšak jejich detailní rozbor podaný v předložené práci ukazuje, že tomu tak v úplnosti není. Autor analyzuje rod (včetně životnosti), číslo a pád (zejména u substantiv) do nejmenších detailů a ukazuje tak na neostrost vymezení některých kategorií a jejich členů, na přechodná pásma mezi kategoriemi a na důvody jejich nestandardního použití v komunikaci (bere v úvahu užití hovorová, obecně česká, odborná apod.). Bylo by těžké najít některý aspekt související s probíranými kategoriemi, který by autorovi unikl. V některých aspektech sice autorův názor nesdílím, ale v daném kontextu přijímám autorovu argumentaci (např. chápání subjektu jakožto řídicího členu v predikační dvojici; spojitý výklad pádů prostých a předložkových).

Sdílím ovšem autorův metodologický postup bádání od formy k funkci (hodnotám, které formy nesou). Občas to vede formulačně k nechtěnému zavádějícímu vyjádření jako např. v nadpisech oddílu V 2.1.5 Nominativní forma ve funkci vokativu (vokativ je přece také forma, je míněno „místo vokativu“).

Vzhledem k tomu, že autor při výkladu významů se často uchyluje k výkladům filozofickým (což přináší pozitiva), dostává se do oblasti kognitivního obsahu. Projevují se v tom autorovy znalosti v oblasti filozofie, ale i jiných věd (kosmologie, aritmetiky, biologie), prokázal ovšem i široký přehled o literatuře bohemistické v širokém časovém horizontu.

2. Obsah práce

V 1. části disertace se autor věnuje výkladu kategorií pojmenovávacích (nezávislých), jako je rod a číslo substantiv. Práce jako celek je velmi dobře členěna, kapitoly mají paralelní strukturu, obsahují analýzu jednotlivých typů odchylek od pravidelnosti v paradigmaticce členěnou podle jednotlivých lexémů nebo jejich skupin, shrnutí o probírané kategorii na základě popsaných odchylek a shrnutí o analyzované kategorii jako celku (rod, životnost, číslo). Následuje výklad o kategorii pádu. Pád autor chápe jako kategorii závislou, což ovšem platí jen částečně (nikoli tam, kde je dán „přimykáním“).

Každý popisovaný jev je bohatě doprovázen korpusovými příklady; pořadí příkladů je přizpůsobeno dokumentaci jejich výkladu v textu. Kromě popisu strukturního a pokusů o lingvistické i mimolingvistické vysvětlení odchylek od paradigmatu je podáno i kvantitativní zhodnocení poměru výskytu členu příznakového a nepříznakového.

Za každou kapitolou je umístěna přehledná tabulka shrnující frekvenční vztahy mezi prvky jednotlivých kategorií.

Výklad o kategorii pádu má trochu odlišnou stavbu od výkladů o rodu, životnosti a čísla. To je samozřejmě dáno odlišnou podstatou pádu, která se dotýká oblasti syntaxe, zatímco rod, životnost a číslo jsou kategorie v mathesiovském smyslu kategoriemi pojmenovávacími. Autor pojednává o užití pádů prostých a předložkových vždy v rámci jednoho oddílu. Tento přístup ho vede až ke zbytečnému rozšíření slovního druhu prepozic v podobě sekundárních předložek (*k tématu, ve věci, s dopadem, v návaznosti*, s. 184-195). Autor to spojuje s tendencí dodávat do vyjádření další, explicitnější významové vztahy.

Za přínosnou pokládám autorovu analýzu nominativu a vokativu jakožto pádů, které buď nevstupují do větné struktury, nebo se v ní chovají svébytně. Novátorsky je představen repertoár předložek cizího původu, po kterých se vyskytuje nejčastěji nominativ. To autor vidí jako zdroj jejich postupného přesunu k jiným slovním druhům (ke spojkám, k partikulám). Přínosný je také rozbor vokativu a konkurence mezi nominativem a vokativem (v oslovení apod.). Ani další funkce vokativu nezůstaly stranou autorovy pozornosti.

Existence některých probíraných tvarů vyvolává jisté pochybnosti, zda takové tvary/podoby v češtině skutečně existují; autor je ovšem má korpusově doloženy, i když v malém počtu dokladů. Pochybnosti vznikají zejména v příkladech na přechylování. Jistou nedůvěru vyvolávají podoby jako *zednice/zednička* (s. 50), *hostes* (s. 55). Prezentace poměrné frekvence je jistě oprávněná v práci, kde při využití různých korpusů včetně internetu není snadné vyvodit, co pokládat za 100% (výslovně je uveden vzájemný poměr mezi dvojicemi, např. na 79 výskytů masc. *mafíán* připadá jediný výskyt podoby *mafíánka*). Někdy by údaj o absolutním výskytu tvaru přinesl lepší vhled do poměrů mezi konkurenty. Použití expresivních substantiv používaných nejen jako fem, ale i jako masc.anim. (*bačkora, bábovka, brambora*) se v mužském rodě zdá být v některých pádech (Dat sg) nejen stylově velmi příznakové, ale až nemožné (*?věnovala to svému bábovkovi*). Podezřelé je ovšem i jejich zživotnění v původním významu ženském (*?koupila to tchyni, takové bábovce/bramboře to bude stačit*). Samozřejmě může jít i o hromadění překážek pro noremní užití (např. palatalizace v 3. a 6. pádě *?bramboře, ?bačkoře, ?bábovce*). Tlak kontextu je např. exemplifikován příkladem (13) na s. 63, v němž je nutné užít generickou formu: *Převládají pacienti s nádory prsu a trávicího traktu*. Na s. 212 autor uvádí, že uživatelé si často nejsou vědomi životnostní hodnoty přesunů inanim do kategorie anim. To však platí pro většinu forem odchýlených od běžného užití, s výjimkou zamýšleného užití pejorativního, ironického, expresivního na rozdíl od vědomého pohybu na ose odbornosti, kde si – předpokládám – produktor textu posuny v užitých kategoriích uvědomuje.

U typu *fiflena* v masc. (s. 68) si je autor vědom, že jde o idiolekt; zdrojem několika příkladů je text jednoho autora. Obávám se, že toto autorovo pozorování má širší platnost (opakování

podivných tvarů může být ovlivněno koncentrací nejenom na obor, ale i na konkrétní text (s. 57 tvary *mažoret/mažoreťák*).

Z hlediska terminologie bych upustila od názvů oddílů „Substantiva s převahou tvarů plurálových /singulárových“, které vedou k výkladu, že jde o frekvenci *sg vs pl*, *anim vs inanim* v textu, ve skutečnosti jde o vztah *sg a pl* (a dalších dvojic) v paradigmatice.

3. Lokální poznámky a připomínky

Doporučuji neopouštět zavedené termíny *singularia/pluralia tantum* (viz výše), také doporučuji najít lepší termíny, než jsou autorovy neologismy *nadrody* (s. 53, 79), *mláděckost* (s. 77, 79), *nezákladní funkce* (s. 167). Výraz *bláto* má podle mého soudu jinou povahu než *ticho*, *temno*, *mokro*, u slova *bláto* chybí základové adjektivum, tyto tvary ve verbonominálních konstrukcích jsou v některých koncepcích sdruženy pod pojem predikativum, kam ovšem *bláto* patří. U třídění funkcí genitivu je sporné, zda po řídicích výrazech *kniha*, *jméno*, *noc* lze mluvit o objektovém genitivu; v konstrukci *hra na bubny* bych dávala přednost sémantice prostředku.

Na s. 115 v poznámce 17 by bylo třeba zpřesnit formulaci ve větě „Co myslím relativitou reference a systemizací metonymie, osvětluje Quine“ (stačí říci, že autor aplikuje výklad podaný u Quina).

4. Závěr

Předložená práce PhDr. PaedDr. Miloslava Vondráčka, PhD. je nepochybně vhodným podkladem pro zahájení jeho habilitačního řízení. Autor prokázal schopnost vědecké práce od shromáždění bohatých jazykových dat po jemný smysl pro jejich detailní interpretaci. Předvedl rovněž širokou znalost lingvistického zázemí domácího i zahraničního. Gramatické kategorie, jimiž se autor zabýval, zatím nebyly do takových jemností pro češtinu zkoumány. O přínosu této disertace pro bohemistiku nelze v nejmenším pochybovat. Kromě vědeckého potenciálu předvedeného v této práci se autor podílí jako spoluautor na velkých gramatických projektech (Akademická gramatika spisovné češtiny, Praha 2013, Velká akademická gramatika současné češtiny, díl 2 (v tisku). Autorovo pedagogické působení je spojeno s Pedagogickou fakultou Univerzity v Hradci Králové).

Předloženou práci „Gramatické kategorie substantiva“ jednoznačně doporučuji jako podklad k habilitačnímu řízení M. Vondráčka pro obor Český jazyk na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

V Praze 5. února 2021

Prof. PhDr. Jarmila Panevová, DrSc.

Ústav formální a aplikované lingvistiky
Matematicko-fyzikální fakulty UK